

La propietat intel·lectual dels resultats de la recerca en l'àmbit universitari

Àngel BORREGO

RESUM: *S'hi analitza el procés de transmissió dels drets de propietat intel·lectual dels resultats de la recerca universitària. Habitualment les universitats renuncien als seus possibles drets en benefici dels autors que, sovint, quan publiquen un article en una publicació periòdica, assignen els drets a l'editor de la revista. Finalment, aquest ven el producte, en forma de subscripció a les seves publicacions, a les universitats, on s'havia originat el procés. La crisi motivada per l'augment dels preus de subscripció a les publicacions periòdiques, unida a les limitacions que el procés de transmissió dels drets de propietat intel·lectual imposa en l'accés a la informació científica, bàsic per als científics, ja que la difusió dels seus treballs és a la base de la seva promoció, són l'origen del moviment de lliure accés (open access). Aquesta iniciativa intenta retornar al món acadèmic el control dels processos de comunicació i distribució de la informació científica. Finalment, el creixement de la informació electrònica disponible ha provocat que les biblioteques deixin d'adquirir exemplars impresos de les publicacions per a disposar d'accés remot als continguts d'aquestes publicacions en format electrònic. Aquest canvi implica que les biblioteques han de fer front a una sèrie de qüestions de caràcter legal a l'hora d'adquirir les llicència d'ús d'aquests recursos digitals.*

INTRODUCCIÓ

La fase final de l'activitat de recerca del personal docent i investigador universitari és la difusió dels seus resultats, especialment a través d'articles en publicacions periòdiques. Amb la decisió d'enviar aquests resultats a una revista s'inicia un circuit de transmissió dels drets d'autor que queda resumit a la figura 1. Bàsicament, les universitats (U) renuncien als seus drets en

Àngel Borrego. Universitat de Barcelona. Departament de Biblioteconomia i Documentació. borrego@ub.edu

Article rebut el juny de 2004

benefici de l'autor (A), el qual sovint, quan publica un article, assigna els drets a l'editor (E) de la revista. Aquest, al seu torn, ven el seu producte a les biblioteques universitàries en forma de subscripció a les seves publicacions. Al llarg d'aquesta exposició seguirem l'evolució d'aquest procés, tot analitzant les conseqüències que cadascuna de les fases té sobre els agents implicats.

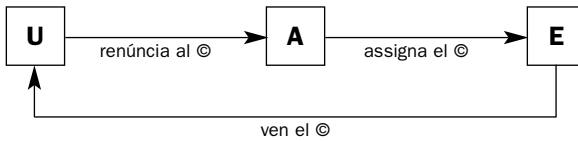

Figura 1. Transmissió dels drets de propietat intel·lectual dels resultats de la recerca universitària (adaptat de GADD/OPPENHEIM/PROBETS¹).

Les peculiars característiques del mercat editorial de publicacions periòdiques de caràcter científic, amb una creixent concentració dels títols en mans d'uns pocs editors, ha provocat importants increments en els preus de subscripció a les publicacions. Aquestes alces han repercutit molt negativament durant els últims anys en la política d'adquisicions de les biblioteques universitàries, les quals han vist com aquests increments es produïen en un moment de contenció dels pressupostos. Aquest fenomen, això no obstant, ha coincidit en el temps amb una sèrie de desenvolupaments tecnològics que, almenys teòricament, haurien d'abaratir l'accés a la informació científica i d'alleugerir altres dificultats del sistema de comunicació científica, com les derivades de la manca d'espai de les revistes impreses per a fer front a l'increment quantitatiu d'articles disponibles que esperen ésser publicats, o també dels retards en la publicació en paper.

Un dels problemes per a aprofitar els avantatges de les tecnologies recents a l'hora de superar aquestes dificultats radica en el fet que el model de transmissió dels drets de propietat intel·lectual descrit abans limita enormement allò que l'autor pot fer amb el seu treball. Com que és l'editor qui, sovint, posseeix els drets sobre els articles que publica a les seves revistes, l'autor veu molt limitades les possibilitats de, per exemple, posar els seus treballs a lliure disposició de la resta de la comunitat científica a través d'Internet.

1. GADD, Elizabeth; OPPENHEIM, Charles; PROBETS, Steve. «RoMEO studies 1: the impact of copyright ownership on academic author self-archiving». *Journal of documentation*, vol. 59, no. 3 (2003), p. 269.

LA PROPIETAT INTEL·LECTUAL DELS RESULTATS DE LA RECERCA UNIVERSITÀRIA

La qüestió de la propietat intel·lectual dels resultats de la recerca dels investigadors universitaris ha estat molt debatuda, especialment a partir de la crisi motivada per l'increment constant, molt per damunt de la inflació, dels preus de subscripció a les publicacions periòdiques. Algunes biblioteques universitàries s'han mostrat poc disposades a «recomprar» als editors —en forma de subscripcions a publicacions periòdiques— els materials que, prèviament, el personal docent i investigador de la seva universitat ha lliurat gratuïtament als editors.

Durant els últims anys s'han debatut, especialment als països anglosaxons, els possibles drets que les universitats tindrien sobre la propietat intel·lectual dels treballs del seu personal docent i investigador.² Aquest personal elabora materials docents, realitza estudis de recerca i patenta invencions com a resultat del seu treball en el marc d'una institució universitària que li ha facilitat els mitjans perquè realitzi aquestes activitats. Si entenem que les activitats de docència i recerca són les pròpies del personal docent i investigador d'una universitat i que les realitza amb els mitjans que aquesta li facilita, sembla que la universitat podria esgrimir determinats drets sobre els resultats de l'activitat dels seus treballadors.

No obstant això, tradicionalment les universitats han renunciat a reclamar aquests drets, si no de manera expressa, sí a través de la pràctica, ja que, generalment, mai no han intentat exercir-los. Gadd, Oppenheim i Probets (2003a)³ identifiquen almenys dues raons que explicarien aquesta renúncia. En primer lloc, és probable que temin la rebel·lió del professorat davant la possibilitat que els seus centres els puguin restringir la difusió dels seus treballs, en decidir on i quan han de publicar, la qual cosa es podria interpretar com un atac a la seva llibertat intel·lectual; en segon lloc, les universitats no veuen la possibilitat d'obtenir un benefici econòmic directe de la gestió d'aquests drets. Més aviat es pot suposar que si les universitats són dipositàries d'uns determinats drets, alguna cosa hauran de fer-ne, com, per exemple, cedir-los a tercers, la qual cosa pot implicar haver de dedicar-hi recursos. No obstant això, com assenyalen aquests mateixos autors, el fet que no hi hagi diners a guanyar no vol pas dir que no hi hagi un important volum de recursos econòmics a estalviar.

2. Vegeu, per exemple: LAW, D. G.; WEEDON, R. L.; SHEEN, M. R. «Universities and article copyright». *Learned publishing*, vol. 13, no. 3 (2000), p. 141-150.

3. GADD, Elizabeth; OPPENHEIM, Charles; PROBETS, Steve (2003a). *Ibidem*, p. 252-253.

LA CESSIÓ DELS DRETS ALS EDITORS

Donat que les universitats no reclamen els seus possibles drets sobre els resultats del treball del seu personal docent i investigador, són els autors qui fan servir aquests drets. I, en la majoria dels casos, ho fan per a cedir-los completament als editors de revistes científiques a canvi de la publicació dels seus articles. Segons els resultats d'una enquesta entre més de cinc-cents acadèmics d'una cinquantena de països,⁴ tot i que un 49% dels autors assigna els drets dels seus articles als editors malgrat sentir-s'hi refractaris, un altre 41% ho fa sense major inconvenient, amb la finalitat de veure publicat el seu treball. Per tal de satisfer als autors que volen conservar els drets sobre els seus articles, alguns editors han creat el que anomenen llicències exclusives (*exclusive licences*), les quals, en realitat, segons Gadd, Oppenheim i Proberts⁵ són tan restrictives sobre l'ús posterior de l'article com la completa cessió dels drets.

Els resultats d'aquesta enquesta indiquen que els autors estan interessats, sobretot, a conservar els drets morals sobre els seus treballs —és a dir, el reconeixement de la seva autoria i la salvaguarda de la integritat de l'obra—, més que no els drets econòmics. Aquest plantejament no resulta estrany si es considera el peculiar funcionament del sistema de comunicació científica. Els autors que publiquen els resultats de la seva recerca en forma d'articles en publicacions periòdiques no reben una remuneració econòmica directa per la difusió dels seus treballs, però aquests articles els ajuden a obtenir un prestigi que els facilitarà la progressió en la carrera científica, la qual cosa tindrà, finalment, repercussions econòmiques.

L'interès dels autors se centra, doncs, a obtenir la màxima difusió per als seus treballs amb la finalitat d'augmentar de reputació entre la comunitat científica. Per aquesta raó, molts autors procedeixen a fer accessibles gratuïtament els seus articles a través d'Internet; principalment en llocs web propis i, en menor mesura, publicant en revistes electròniques gratuïtes i dipòsits temàtics i institucionals. El problema radica en la qüestió que difícilment poden fer-ho —almenys legalment— si prèviament han cedit els drets sobre les seves publicacions als editors de les revistes corresponents. Aquest interès per la difusió gratuïta i sense restriccions —més enllà del reconeixement de l'autoria que s'obté amb la citació— torna a demostrar que l'interès dels autors se centra en els drets morals.

4. *Ibidem*, p. 259.

5. *Ibidem*, p. 260.

El fenomen de la cessió de drets per part dels autors als editors de publicacions periòdiques ha estat estudiat per Willinsky⁶ i Gadd, Oppenheim i Probets (2003b).⁷ Aquests últims van analitzar les característiques dels acords de cessió de drets d'una vuitantena d'editors de revistes científiques que representen més de set mil títols. La dada més destacada d'aquesta anàlisi és que en el 90% dels acords –corresponents al 94% dels títols– se sol·licita als autors la transferència dels drets a l'editor. Les raons que esgrimeixen els editors per a sol·licitar aquesta cessió són diverses, i bàsicament es podrien resumir en quatre que refuten els mateixos Gadd, Oppenheim i Probets (2003b)⁸. En primer lloc, la majoria dels editors asseguren que aquesta mesura beneficia els autors en garantir-los la protecció contra la violació dels seus drets, que seran més ben defensats per l'editor. No obstant això, a la pràctica no sembla que els editors cerquin activament la persecució d'aquests possibles casos i, en tot cas, prenen mesuren quan els arriba notícia d'alguna infracció. Alguns editors afirmen, també, que la cessió de drets per part dels autors els permet fer una gestió més eficaç de la concessió de permisos a terceres parts. Malgrat això, si els autors, com sembla que succeeix, estan disposats a fer públics els seus treballs a través d'Internet –a condició del reconeixement de l'autoria per part dels lectors–, no sembla que la realització d'aquestes gestions sigui especialment necessària. En tercer lloc, alguns editors asseguren que la cessió de drets facilita una divulgació més àmplia dels articles. No obstant això, també sembla que la difusió hagi d'augmentar quan els articles estan disponibles lliurament. Per últim, Gadd, Oppenheim i Probets destaquen que, malgrat el que asseveren alguns editors, no hi ha cap raó legal que els obligui a disposar dels drets d'un article per a publicar-lo.

EL MOVIMENT DE LLIURE ACCÉS (OPEN ACCESS)

Tal com hem vist, les publicacions són la moneda bàsica d'intercanvi dins el peculiar sistema de comunicació científica. Les publicacions són la mesura primària de la productivitat d'un científic i n'afecten la reputació, la promoció i l'accés al reconeixement intel·lectual i, en definitiva, econòmic. Alhora, les publicacions serveixen per a reclamar l'originalitat i prioritat entre els

6. WILLINSKY, John. «Copyright contradictions in scholarly publishing». *First Monday* [en línia], vol. 7, no. 11 (2002). <http://www.firstmonday.dk/issues/issue7_11/willinsky/>. [Consulta: 25-V-2004].

7. GADD, Elizabeth; OPPENHEIM, Charles; PROBETS, Steve (2003b). «RoMEO studies 4: an analysis of journal publisher's copyright agreements». *Learned publishing*, vol. 16, núm. 4 (2003), p. 293-308.

8. GADD, Elizabeth; OPPENHEIM, Charles; PROBETS, Steve (2003b). *Ibidem*, p. 296-297.

científics. El sistema de publicació funciona per als científics com un registre de propietat de les idees que permet demostrar la paternitat –o maternitat– sobre un descobriment.

La facilitat d'accés a la informació científica, doncs, és primordial per als científics. No obstant això, la crisi dels preus de les publicacions periòdiques, que han pujat durant les últimes dècades molt per damunt de la inflació, ha actuat en contra de la difusió dels resultats de la recerca científica, ja que moltes biblioteques universitàries s'han vist obligades a cancel·lar algunes de les subscripcions.

D'altra banda, des del punt de vista de les necessitats dels autors, el règim de propietat intel·lectual ha de facilitar, i no d'interferir, l'accés a la informació. No obstant això, si els editors, com a propietaris dels drets dels articles que publiquen, dificulten la difusió que l'autor pot fer de les seves obres –fent-les accessibles, per exemple, a través de llocs web personals i dipòsits temàtics i institucionals–, aquest règim ve a dificultar la necessitat dels autors de divulgar els seus resultats de la manera més àmplia possible.

Aquests dos fenòmens, la crisi dels preus de subscripció a les publicacions periòdiques i el desenvolupament de les tecnologies de la informació –especialment Internet– que faciliten l'accés a la informació estan darrere del moviment de lliure accés (*open access*) i de l'intent de recuperació, per part del món acadèmic, del control de la gestió del procés de comunicació dels resultats de la recerca científica.

Un dels principals problemes, això no obstant, per a l'èxit d'aquestes iniciatives resideix en el fet que molts autors no han prestat gaire atenció a aquests fenòmens. Quan un autor publica es preocupa pel prestigi o el factor impacte d'una revista, però rarament s'atura a pensar en les conseqüències negatives sobre la difusió dels seus resultats que pot tenir el preu de subscripció a la publicació o la cessió a l'editor dels seus drets sobre l'article.

El moviment de lliure accés (*open access*) ha adoptat, en opinió de Gadd, Oppenheim i Probets (2003a)⁹ dues opcions: l'emmagatzematge per part dels autors dels seus treballs en dipòsits institucionals o temàtics i la publicació en revistes electròniques accessibles gratuïtament. En el seu treball sobre els formats de presentació i models de distribució en línia de treballs científics, Urbano i Térmens¹⁰ ofereixen una tipologia molt completa de les formes de

9. GADD, Elizabeth; OPPENHEIM, Charles; PROBETS, Steve (2003a). *Ibidem*, p. 244.

10. URBANO, Cristóbal; TÉRMENS, Miquel. «Les set vides del *paper*: formats de presentació i models de distribució en línia dels treballs publicats en revistes científiques digitals». *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 11 (2003). [en línia]. <http://www2.ub.es/bid/consulta_articulos.php?fichero=11urbano.htm>. [Consulta: 25-V-2004].

publicació i vies d'accés a la bibliografia científica en l'entorn actual de la comunicació dels resultats de la recerca. Alguns d'aquests models, com la difusió dels treballs en llocs propis i en dipòsits institucionals i temàtics són els que plantegen més dificultats des del punt de vista de la propietat intel·lectual.

Una de les primeres iniciatives d'aquest moviment va ser la creació de la Public Library of Science <<http://www.plos.org>> que va urgir els editors a fer accessibles, a través d'un dipòsit, tots els seus articles als sis mesos de la publicació. La proposta d'alguns autors de boicotejar els editors que no seguisin aquesta estratègia no va tenir gaire èxit, ja que, per a molts autors, va pesar més la tradició i l'ànsia de publicar en una revista de prestigi que no el possible benefici per al conjunt de la comunitat.¹¹ Finalment, el projecte de la Public Library of Science s'ha convertit en una editorial que, actualment, disposa de dues publicacions (*PLoS Biology*, des d'octubre de 2003, i *PLoS Medicine*, a partir de la propera tardor) de distribució electrònica gratuïta. Aquestes revistes es mantenen gràcies a la càrrega als autors que hi publiquen d'una quantitat que actualment se situa en els 1.500 dòlars. La idea que descansa darrere aquest model de finançament és que les despeses de publicació dels resultats són un cost més de la recerca científica. Si les institucions i organismes que sustenten econòmicament la recerca també es fan càrrec dels costos de publicació dels resultats, que se situarien per sota de l'1% del cost total de les activitats de recerca, es facilitaria la difusió gratuïta de les publicacions entre tots els investigadors. D'aquesta manera les despeses afegides de publicació es veurien més que compensades gràcies a l'estalvi que es produiria en l'adquisició de publicacions periòdiques a editorials privades.

Els dipòsits a què feia referència la Public Library of Science en la seva primera iniciativa són aquells en què els autors emmagatzemen els seus treballs perquè siguin accessibles gratuïtament a qualsevol lector interessat. Habitualment es considera arXiv.org <<http://arxiv.org>> com l'arxiu pioner d'aquestes característiques. Aquest dipòsit, desenvolupat al Los Alamos National Laboratory a començaments dels anys noranta i especialitzat en física i matemàtiques, era, en realitat, l'adaptació a un format electrònic de les tradicionals activitats d'intercanvi de preimpresions (*pre-prints*) –versions prèvies de treballs que un autor fa circular entre els seus col·legues abans de la publicació definitiva– habituals en disciplines com la física.

11. FRANKEL, Mark S. *Seizing the moment* [en línia]: *scientists' authorship rights in the digital age*. Report of a study by the American Association for the Advancement of Science. July 2002. <<http://www.aaas.org/spp/sfll/projects/epub/finalreport.pdf>>. [Consulta: 25-V-2004].

Aviat, aquestes iniciatives van intentar ser trasplantades a altres disciplines, com la biomedicina, on es va desenvolupar PubMed Central. Aquest dipòsit, això no obstant, i a diferència d'arXiv.org, no incloïa preimpresions, sinó articles, prèviament publicats en revistes, que havien superat un procés de revisió. En tot cas, aquesta iniciativa no va tenir gaire èxit i aviat va ésser substituïda per BioMed Central <<http://www.biomedcentral.com>>, que actualment funciona com a editorial amb la participació d'empreses privades que volen tenir una situació privilegiada davant el possible èxit d'aquest nou mitjà. Guédon¹² resumeix en tres els avantatges que BioMed Central ofereix als científics per publicar-hi: els autors conserven els drets sobre els seus treballs; se'ls ofereix una elevada visibilitat gràcies a la gratuïtat del servei; i es garanteix l'arxivatge dels materials a llarg termini, en tractar-se d'una iniciativa que té el suport de la National Library of Medicine.

Preocupades també per les disfuncions que mostra el mercat de l'edició de revistes científiques, on s'ha arribat a una situació de quasi monopoli en què un reduït grup d'editors controla la major part del mercat tot provocant un important augment dels preus, les biblioteques universitàries i de recerca, agrupades a l'Association of Research Libraries, s'han aliat en la iniciativa SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) <<http://www.arl.org/sparc/>>. La SPARC ha intentat introduir la competència en el mercat de l'edició de publicacions científiques mitjançant la creació de noves revistes i donant suport a aquelles que competeixen amb les comercials. El problema per al seu èxit resideix un cop més, en opinió de Guédon,¹³ en el fet que molts autors posen la millora de les seves carreres acadèmiques per damunt del bé col·lectiu que suposaria un canvi en el món de l'edició científica.

La SPARC s'ha pronunciat a favor dels dipòsits institucionals sobre la base que tindrien dues utilitats:¹⁴ contribuir a un canvi en el sistema de comunicació científica (facilitant l'accés als resultats de la recerca, retornant el control del sistema de publicació als acadèmics, etc.); i servir com a indicadors de la rellevància científica de la recerca desenvolupada en la institució en

12. GUÉDON, Jean Claude. «In Oldenburg's long shadow: librarians, research scientists, publishers, and the control of scientific publishing». En: ASSOCIATION OF RESEARCH LIBRARIES. Meeting (138è: 2001: Toronto). *Creating the digital future: proceedings of the 138th Annual Meeting of the Association of Research Libraries* [en línia]. <<http://www.arl.org/arl/proceedings/138/guedon.html>>. [Consulta: 25-V-2004].

13. GUÉDON, Jean Claude. *Ibidem*.

14. CROW, Raym. *The case for institutional repositories* [en línia]: a SPARC position paper. Release 1.0 (2002). <<http://www.arl.org/sparc/IR/ir.html>>. [Consulta: 25-V-2004].

qüestió (d'aquesta manera les institucions agruparien en un únic dipòsit tot el seu capital intel·lectual que, altrament, resta difús en una multitud de revistes).

Efectivament, els dipòsits institucionals retornarien a les biblioteques el control sobre l'arxiu de la ciència que ja tenien en el món imprès i que havien perdut amb l'arribada de les publicacions electròniques. En el món de les publicacions en paper, les biblioteques eren les encarregades de conservar les revistes impreses i garantien així l'accés perdurable a la informació científica. Amb el desenvolupament de les versions electròniques de les revistes van ser els editors qui van assumir, a vegades amb un cert escepticisme per part de les biblioteques, aquesta responsabilitat.

Alguns dels models de lliure accés que hem repassat (llocs web personals, dipòsits temàtics i institucionals, etc.) depenen de la decisió dels autors de no cedir completament els drets als editors. Més aviat haurien d'insistir a aconseguir acords més liberals que els actuals en què només cedissin a l'editor el dret no exclusiu de reproducció i distribució de l'article, tot reservant-se la possibilitat de difondre ells mateixos l'article a través d'altres mitjans. D'aquesta manera els autors conservarien el dret a publicar electrònicament els resultats de la seva recerca.

LES BIBLIOTEQUES I LES LICÈNCIES D'ÚS DE PRODUCTES ELECTRÒNICS

Un cop analitzades les dues primeres fases del nostre esquema inicial en què representàvem la transmissió de la propietat intel·lectual dels resultats de la recerca universitària (la renúncia per part de les universitats als seus possibles drets en benefici dels autors i la seva assignació per part d'aquests als editors amb la finalitat de veure publicat els seus treballs), arribem a la tercera i última fase del procés: la venda a les biblioteques, per part dels editors, de la subscripció a les publicacions periòdiques que contenen els articles en qüestió.

Amb la creixent facilitat de distribució de la informació electrònica, les biblioteques, progressivament, deixen d'adquirir exemplars impresos de les publicacions per a disposar d'accés remot als continguts d'aquestes mateixes publicacions (monografies, obres de consulta i, especialment, publicacions periòdiques) en format electrònic. D'aquesta manera les biblioteques deixen de ser propietàries dels materials i només hi compren l'accés temporal sota determinades condicions per a un nombre restringit d'usuaris. Aquest canvi implica que les biblioteques han de fer front a una sèrie de qüestions de caràcter legal que en molts casos els resulten noves, com la determinació de

la legitimitat de les múltiples possibilitats de còpia i distribució dels documents electrònics.¹⁵

Entre els múltiples elements que cal tenir en compte a l'hora d'adquirir la llicència d'ús d'un recurs digital podríem destacar la determinació de quins són els usos que es poden fer del producte del qual s'ha adquirit la llicència; quins són els usuaris autoritzats a fer aquests usos; des d'on es poden fer aquests usos; quina és la responsabilitat de la biblioteca en cas que no es respectin alguns dels usos permesos; o les possibilitats d'accés als recursos més enllà del límit temporal que fixa la llicència.

Un dels primers aspectes que cal clarificar, doncs, a l'hora d'adquirir la llicència d'un producte electrònic, és quins són els usos permesos dels materials dels qual s'obté la llicència. Cal establir l'abast i les limitacions de les diverses possibilitats de còpia i distribució dels continguts digitals. Malgrat que sembla lògic que en la majoria dels casos serà possible enregistrar un fitxer, imprimir-lo o enviar-lo a un mateix per correu electrònic, sovint no està tan clar si és lícit enviar-lo a un tercer, incloure'l en una intranet o en un lloc web. Un aspecte especialment interessant és el de les possibles limitacions al préstec interbibliotecari i la possibilitat d'enviar còpies –impreses i/o electròniques– d'un document a una altra biblioteca que el demana per aquest procediment.

Un segon aspecte lligat a la clarificació de quins són els usos permesos dels productes electrònics és el de la delimitació dels usuaris autoritzats a fer servir el contingut de què s'ha adquirit la llicència, les condicions d'aquest ús i la seva finalitat. En primer lloc, cal tenir en compte que el contingut pot ser accessible només a un grup determinat d'usuaris. A més, s'hauria de determinar què passarà amb aquelles persones que accedeixen a la biblioteca sense formar part de la institució que ha adquirit la llicència.

Un cop determinats quins són els grups d'usuaris que tindran accés als continguts dels quals s'ha obtingut la llicència, un altre aspecte que cal clarificar és el lloc geogràfic des del qual poden fer ús dels productes aquests usuaris autoritzats. Si bé sembla evident que un usuari hauria de poder connectar-se sense problemes des de la biblioteca, no resulta tan clar el que passarà quan un usuari demani accés al producte des de casa seva o en el curs d'un viatge a una altra ciutat. Aquesta qüestió està relacionada amb el procediment d'accés al producte –en la majoria dels casos l'accés es produeix a través d'una adreça IP reconeguda, de manera que l'accés mitjançant contrasenyes és cada cop més reduït– i la possible existència d'un servidor *proxy* que perme-

15. HARRIS, Lesley Ellen. *Licensing digital content: a practical guide for librarians*. Chicago; London: American Library Association, 2002.

ti accedir al contingut del producte des de qualsevol ordinador independentment de la ubicació física.

Altres aspectes que haurien de quedar resolts en una llicència d'ús de revista electrònica són els que fan referència a l'accés –tant pel que fa als continguts que estaran disponibles com pel que fa als mitjans de consulta– de què disposarà la biblioteca en cas que no renovi la subscripció o que l'editor cessi en l'activitat o sigui absorbit per una altra editorial.

Torna a aparèixer aquí una qüestió, el de les biblioteques com a gestores de l'arxiu de la ciència, que ja havíem comentat anteriorment. En el cas de les publicacions impreses, les biblioteques havien assumit plenament el rol de garantir l'accés perdurable a la informació científica. No obstant això, d'ençà que, amb el desenvolupament de les publicacions electròniques, les biblioteques han deixat d'ésser propietàries d'un producte físic, no ha quedat establert amb claredat qui assumirà d'ara endavant aquesta funció.

A tall d'exemple sobre la manera com diversos editors resolen –o no– algunes d'aquestes qüestions es poden visitar les pàgines amb les condicions d'ús i accés als productes de la Biblioteca Digital de Catalunya <http://www.cbuc.es/5digital/52bases_titols.htm> o de les revistes electròniques contractades per la biblioteca de la Universitat de Barcelona <<http://www.bib.ub.es/bub/licenc.htm>>, on es fa evident que molts contractes tenen encara importants buits a l'hora de cobrir alguns dels aspectes que acabem de comentar.

Donada la complexitat d'alguna d'aquestes qüestions, durant els últims anys han aparegut models de llicències per a biblioteques que contempen les recomanacions de clàusules i condicions que diverses associacions aconsellen incloure en els contractes. Entre d'altres podem esmentar la inclosa al lloc web que la biblioteca de la Yale University manté sobre la qüestió, <<http://www.library.yale.edu/~license/>>, on també, entre d'altres recursos, s'han recopilat els textos de les llicències ofertes per un gran nombre d'editors. Altres exemples serien els quatre models –per a biblioteques universitàries, consorcis, biblioteques públiques i biblioteques de recerca– elaborats per John Cox i disponibles a <<http://www.licensingmodels.com>> o el model subministrat per la National E-journals Initiative britànica <<http://www.nesli2.ac.uk/model.htm>>.

CONCLUSIÓ

Al llarg del procés de transmissió dels drets de propietat intel·lectual dels resultats de la recerca universitària, les universitats, habitualment, renuncien

als seus possibles drets en benefici dels autors que, sovint, quan publiquen un article en una publicació periòdica assignen aquests drets a l'editor de la revista. Finalment, aquest ven el producte, a través de la subscripció a les seves publicacions, a les universitats.

Aquest model ha estat qüestionat a partir de la crisi del preu de subscripció a les publicacions periòdiques, la qual ha incidit negativament en l'accés a la informació científica, bàsic per als científics, ja que la difusió dels seus treballs és a la base de la seva promoció. Per aquesta raó, tant des del món dels autors com des de l'entorn bibliotecari han sorgit iniciatives, agrupades en el moviment de lliure accés (*open access*) que intenten retornar al món acadèmic el control dels processos de comunicació i distribució de la informació científica. Les principals dificultats per a l'èxit d'aquestes iniciatives radiquen, d'una banda, en la legítima preocupació dels autors per la promoció personal, que els fa cauts a l'hora de, per exemple, publicar en revistes de difusió gratuïta mancades del prestigi de títols més consolidats i, d'altra banda, en les limitacions que la cessió dels drets als editors imposa sobre la divulgació dels treballs a través, per exemple, de dipòsits temàtics o institucionals.

Resulta necessari, doncs, que les universitats s'impliquin en l'activitat d'assessorar i informar al personal docent i investigador sobre les qüestions relatives a la propietat intel·lectual dels resultats de la seva activitat de recerca. Resultaria important aconseguir que els investigadors fossin conscients de les conseqüències que implica la decisió de cedir els drets dels seus articles als editors i, fins i tot, caldria animar-los a conservar aquests drets. D'aquesta manera els beneficis seran mutus, tant per als autors, que es veuran recompensats amb una difusió més àmplia dels seus resultats, com per a les biblioteques, que treballen en la línia d'aconseguir posar fre a l'increment del preu de les subscripcions.

Malgrat les possibilitats que han obert les tecnologies de la informació quant a l'accessibilitat del coneixement, també hi ha múltiples possibilitats de còpia i distribució que permeten un abús o un ús fraudulent d'uns materials subjectes a la propietat intel·lectual. Es produeix, doncs, una tensió entre l'interès dels autors per la màxima difusió possible dels resultats i la garantia del respecte a la propietat intel·lectual. Cal tenir en compte que el marc legal actual es va desenvolupar en un moment en què les possibilitats de còpia i distribució estaven limitades per les característiques intrínseques del paper. Les possibilitats de les noves tecnologies ens portaran a fixar nous límits.

BIBLIOGRAFIA

- CROW, Raym. *The case for institutional repositories* [en línia]: *a SPARC position paper*. Release 1.0 (2002). <<http://www.arl.org/sparc/IR/ir.html>>. [Consulta: 25-V-2004].
- FRANKEL, Mark S. *Seizing the moment* [en línia]: *scientists' authorship rights in the digital age*. Report of a study by the American Association for the Advancement of Science. July 2002. <<http://www.aaas.org/spp/sfml/projects/epub/finalreport.pdf>>. [Consulta: 25-V-2004].
- GADD, Elizabeth; OPPENHEIM, Charles; PROBETS, Steve (2003a). «RoMEO studies 1: the impact of copyright ownership on academic author self-archiving». *Journal of Documentation*, vol. 59, no. 3 (2003), p. 243-277.
- GADD, Elizabeth; OPPENHEIM, Charles; PROBETS, Steve (2003b). «RoMEO studies 4: an analysis of journal publisher's copyright agreements». *Learned publishing*, vol. 16, núm. 4 (2003), p. 293-308.
- GUÉDON, Jean Claude. «In Oldenburg's long shadow: librarians, research scientists, publishers, and the control of scientific publishing». En: Association of Research Libraries. Meeting (138è: 2001: Toronto). *Creating the digital future: proceedings of the 138th Annual Meeting of the Association of Research Libraries* [en línia]. <<http://www.arl.org/arl/proceedings/138/guedon.html>>. [Consulta: 25-V-2004].
- HARRIS, Lesley Ellen. *Licensing digital content: a practical guide for librarians*. Chicago; London: American Library Association, 2002.
- LAW, D. G.; WEEDON, R. L.; SHEEN, M. R. Universities and article copyright. *Learned publishing*, vol. 13, no. 3 (2000), p. 141-150.
- URBANO, Cristóbal; TÉRMENS, Miquel. «Les set vides del *paper*: formats de presentació i models de distribució en línia dels treballs publicats en revistes científiques digitals». *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 11 (2003). [en línia]. <http://www2.ub.es/bid/consulta_articulos.php?fichero=11urbano.htm>. [Consulta: 25-V-2004].
- WILLINSKY, John. «Copyright contradictions in scholarly publishing». *First Monday* [en línia], vol. 7, no. 11 (2002). <http://www.firstmonday.dk/issues/issue7_11/willinsky/>. [Consulta: 25-V-2004].